

Részletek Pjotr Csernov *Az ifjúkor dalai* című önéletrajzi regényéből[◊]

Pjotr Csernov (1936–2000) író, újságíró. Felnőtteknek és gyerekeknek egyaránt írt regényeket és elbeszéléseket. *Az ifjúkor dalai* című regénye publicisztikai stílusú elbeszélésfűzér, amelyből egy huszadik századi udmurt értelmiségi élete rajzolódik ki. Az alábbi részlet Csernov kedves tanárának állít emléket, és az iskolai viszonyok leírásával jól érzékelteti, hogy a mára drámaivá vált nyelvvesztés mintegy fél évszázaddal korábban kezdődött. Ebben a folyamatban döntő szerepet játszott az iskolai oktatás, amelyben eleve hátrányba helyeződtek a nem oroszok, illetve amelyben előnyben voltak az oroszul tudók: számukra az orosz könyveken át kitérult a világ.

Kazsaj háza

A családom történetét nagyapám nagyapjáig, Budzsimánig tudom visszavezetni. Amit tudok, apám elbeszéléseiből tudom, levéltárakban külön nem kutattam. Kazsaj dédapám, Lagymer nagyapám apja volt az első, aki a Csernov családnevet viselte. Régen az udmurtoknak, mariknak, csuvasoknak és más, hozzánk hasonló népeknek nem volt állandó családnevük, hanem mindenki az apja nevét használta családnévként. Ez a szokás nem is olyan régen szűnt meg. Mari-Gondirbe való mari sógorom családneve az apja neve nyomán lett Petrov, így teljes nevén Petrov, Mihail Petrovicnak hívják. De már az ő gyerekei és unokái szintén a Petrov nevet viszik tovább.

Nálunk is így történt. Amikor Kazsaj dédapám kilenc éves korában iskolába ment, a tanító megkérdezte tőle, mi a neve. Dédapám azt válaszolta, hogy Grigorij Csernov. Keresztelni valóban Grigorijnak keresztelték, de a Csernov nevet maga választotta – a Volga és Káma vidékén akkoriban közismert orosz kereskedő családneve volt Csermov. Ettől fogva vagyunk mi Csernovok.

Kazsaj dédapámnak tizenkét gyereke volt. A felnőtt lányokat Kazsaj Szizsgurtba és a környező falvakba adta férjhez, de a fiait azután is maga mellett tartotta, hogy azok megnősültek. Két házban éltek: az egyikben Kazsaj a feleségével, a másikban fiai a családjukkal. (...)

Az alnasi iskolában

Ötödik osztályos koromban az alnasi iskolába kerültem és olyannak tűnt ez nekem, mint amikor a falumban első osztályba mentem: minden új, minden érdekes, de egy kicsit félelmetes is. A falumbeli társaimnál Alnast talán jobban ismertem, és nem csak félttem attól, hogy oda fogok járni, de már egy-két évvel korábban vágytam is rá.

Akkoriban ötödiktől tizedik osztályig szinte az összes járásbeli gyerek Alnasban tanult, az ottani és a goljuszurmai iskolán kívül ugyanis nem volt több középiskola. Valamikor akkoriban építettek egy emeletes iskolaépületet, de mivel sok volt a gyerek, szűkösnek bizonyult, így aztán

---

◊ Пётр Чернов: Егит дыр кырзаныёс. Ижкар, Тодон книга поттонни. 1998.

a Szizsgurt felé eső végén egy alacsony épületet toldottak hozzá. Ide rakták az ötödik osztályokat: az alnasiakat a déli részébe, minket, falusiakat észak felé (mintha nem csak a gyerekeket válogatták volna). Talán azért, mert mi olyan messziről jöttünk, a másik osztályon kellett átjárnunk.

Így telt el két év, amíg aztán hetedikről engem, teljesen váratlanul, megkérdezésem nélkül, másik osztályba ültettek.

A mi osztályunkban nappal is félhomály volt, télen ehhez fagyos hideg is járult. A szemem ettől fogva kezdett romlani. Kisgyerekként éles volt a látásom, de ezután már, ha messzire néztem, valami füstfélért véltem látni magam előtt.

Hogy miért ültettek minket rosszabb helyre, ezt már akkor megsejtettem, és bár kezdetben kissé bosszankodtam, később már beletörődtem és nem izgatott a gondolat: ha nem az alnasiakat ültetnék a világosabb, melegebb osztályokba, kit ültetnének vajon oda?

Hat ötödik osztály volt, amelyekbe a tanulókat a következőképpen osztották szét: az elsőbe az alnasi vezető beosztásúak és értelmiségiek gyerekeit, akik mind oroszok voltak, tán csak kivételesen egy-két udmurt, a másodikba és harmadikba kerültek az alnasi udmurt gyerekek, a kolhozban dolgozók és más egyszerű munkások gyerekei, a negyedikbe a környező falvak udmurtjai, az ötödikbe szintén falusi udmurtok és oroszok, a hatodikba tatárok, marik. Nem tudom, miért volt így, de hogy így volt, arra jól emlékszem.

A különböző falvakból egybekerült gyerekek kezdetben nem fértek meg egymással. Az egyik osztály ellenségeskedett a másikkal, mintegy ráébredve arra, hogy különböznek egymástól. De veszekedtek a fiúk és a lányok is, vagy egyszerűen csak azért, mert most kerültek egybe és még ki tudja, miért. Annyi sokféle helyről való gyerek nehezen szokik össze.

Amikor hazafelé mentünk az iskolából, mi, szizsgurtiak, rendszeresen összeverekedtünk a sudjai orosz és az uszmgangurti tatár fiúkkal, hiszen a nagyobbaktól tán nem ugyanezt láttuk? A mi falvaink régtől fogva ellenségeskedtek egymással. A felnőttek vitái leginkább a föld miatt folytak, de hogy mi okból vitáztunk mi, gyerekek, őszintén szólva, most sem tudom megmondani – vagy a felnőttek viselkedése fertőzött meg minket, vagy talán azért volt így, mert más osztályokba jártunk.

Azazhogy mi, éppen csak ötödik osztályos legénykéek, nem vettünk részt a verekedésekben (se erőnk, se bátorságunk nemigen volt), a nálunk nagyobbak verekedtek egymással. Mi csak mellettük ácsorogtunk és igyekeztünk valahogy segíteni.

Az osztályaink, azaz a falvaink vitáinak és verekedéseinek volt talán más oka is. Sokan például az alnasi, a sudjai, az uszmgangurti gyerekek között mások voltak, mint mi, szizsgurtiak: a ruhájuk is jobb volt, és kenyeret meg más finom harapnivalókat hoztak magukkal.

Amint már említettem, kiskoromtól fogva tudtam, hogy a falunkban különböznek egymástól az emberek, az ételük is más, és egyéb tekintetben is különfélék. Majd miután az alnasi iskolába kezdtem járni, ez még inkább világossá vált számomra.

A szizsgurti iskolában négy éven át minden tantárgyat csak udmurtul tanultunk, de Alnasban kezdettől fogva csak oroszul folyt a tanítás. Udmurtul, a nyelvtan- és irodalomórákon kívül semmit nem tanítottak.

A falubeli barátaimnál valamelyest jobban érttem oroszul: a nővéreim is tanítottak, a szomszédoktól meg magam tanultam. Bacsej bácsikáméknál egymást követően több orosz család lakott. Egy-két évig lakott ott Bikov bíró a családjával. Talán Alnasban nem kaptak lakást, vagy talán szándékosan költöztek Szizsgurtba: nagy család volt, csak gyerek vagy öt. Szizsgurtban Bikovék nagy kertet műveltek.

Náluk töltöttem hát lassanként, aprócskán az orosz tudást zsákomba.

A tanárok között sok udmurt volt. Ők néha udmurtul magyarázták el a tananyagot. De többnyire mégis oroszul – lehet, hogy nem mertek udmurtul magyarázni, talán attól félték, hogy az iskola vezetősége szemrehányást tesz majd: az igazgató is, a helyettese is orosz volt. Később Antonyida Pavlovna Tratkanovától, aki udmurt nyelvtant és irodalmat tanított, hallottam, hogy egyes orosz tanárok azért is rászóltak az udmurt tanárookra, ha a tanáriban azok maguk között udmurtul beszélgettek, hogy úgymond, iskolázott emberek nem beszélnek olyan nyelven, amit mások nem értenek.

De Vlagyimir Vasziljevics Szauskin ezektől is, azoktól is különbözött. Korábban már említettem: az apjával, Ivan Vasziljevicsel költözött gyermekkorában Alnas környékére és úgy nőtt fel, hogy az udmurt falvakban megtanult udmurtul és megismerte az udmurt szokásokat és hagyományokat is.

Vlagyimir Vasziljevics nagyon tisztelte az udmurt népet: észrevehető volt abból, ahogy velünk is és a felnőttekkel is viselkedett. Nem félt senkitől és semmitől, az óráit udmurtul tartotta, oroszul a helyneveket, a folyók nevét és más elnevezéseket mondta.

Nagyon komolyan tanította Vlagyimir Vasziljevics a térképolvasást. Ha kihívott a térképhez, hogy megmutassam a pálcával, mi hol van, kicsit se lehetett találgatni. Ha nem tudom, a többiek már nyújtják a kezüket és a tanár bácsi másokat fog megdicsérni. Az ő dicsérete pedig mindenki másénál drágábbnak, mindenki másénál értékesebbnek tűnt nekem.

Ennek ellenére nem sok gyerek lett geográfus azok közül, akiket Vlagyimir Vasziljevics tanított. Néhányan földrajztanárok lettek ugyan, de földrajztudós nem lett más, csak Valerij Ivanovics Karacsev.

Vlagyimir Vasziljevics egy cseppet sem erőltetve, de igyekezett felkelteni érdeklődésemet a földrajzzal, a távoli tájakkal, más népekkel kapcsolatos irodalom iránt. Máig is emlékszem: amikor a Távols-Keletről tanultunk, Vlagyimir Arszenyev orosz utazó Derszu Uzala és Nyikolaj Zadornov Amur-apó című könyvét ajánlotta olvasásra. Mindkettőt elolvastam. Mivel az Amur-apó nagyon tetszett, Zadornovtól más könyvet is kölcsönöztem. Konsztantyin Szedih Távols-Keletről szóló regényét már magam találtam meg.

Ahogy mindezt emlékezetembe idéztem, a következő gondolat fogalmazódott meg bennem: a falusi gyerekek számára a tanító ilyenfajta, irányító bölcsessége mindennél fontosabb volt, mivel a mi szüleink alig tudtak írni-olvasni, egyik-másikunké pedig egyáltalán nem. Ezért hát a tanítón kívül nem volt, aki azon fáradozott volna, hogy a gyerekek többet tudjanak, a látókörük szélesedjen, aki elmagyarázta volna, mire van szükségük (mivel vannak olyan könyvek, amit az embernek idejében el kell olvasni, akkor hasznosak csak igazán) és mit olvassanak majd a jövőben.

Szauskin a járás egész lakosságát ismerte és azok is őt. Az iskolát kezdő, új gyerekeket azon nyomban kikérdezte, honnan jöttek, kik a szüleik. Sokuknak ismerte az apját-anyját, így hát tudta, melyik szülőnek mit mondjon, hogyan beszéljen velük, és így a gyerekeket a felnőttek bevonásával is nevelte.

Vlagyimir Vasziljevics tisztelte a járás lakossága. Erre utal az is, hogy egyes udmurt családok felvették a családnevét. Így tett például Borisz Jefremovics Szauskin színész és rendező családja is.

Vlagyimir Vasziljevics mindig az alnasi járásért, az ottani emberekért, az iskoláért fáradozott, akkor is, amikor még Alnasban élt, majd később is, amikor öregkorában telente a fiánál élt Izsevszkben. A tanárokkal és a tanulókkal is tartotta a kapcsolatot. Egyszer múzeum

alapítására noszogatta őket, másszor könyveket kért vagy találkozót szervezett. Figyelemmel kísérte felnőtt tanítványai sorsát is. Ha ünnep, születésnap közeledett, rögvest küldte jókívánságait. A gyerekeim már megismerték az írását, és ha meglátták a levelét, lelkesedve hozták: papa, megint üdvözlő a tanító bácsid! A levelében vagy bölcs tanács udmurtul, vagy ilyenforma gondolatok: „tanult gyerekeim, ti éltetek engem ilyen idős koromig ezen a világon.” Hogy így volt-e, azt nem tudom, de későbbi éveiben Vlagyimir Vasziljevicsnek valóban segített tán ebben-abbban, hogy tanítványai ismert, tiszteletreméltó, cím-rangot szerzett emberek lettek.

Ha már régóta nem kapott semmi hírt, egyre nehezebben mozgó tanárom maga jött el a munkahelyemre. Kínos, a fene vinné el! De ő egy csepp szemrehányást sem tesz, belép és régi udmurt szokás szerint így szólal meg: „Hogy van az egészséged, fiam, hogy megy a munkád, miért nem jársz felém?” Csak ezután ül le, kérdezősködik egyik-másik közös ismerősünk munkájáról, eredményeiről, egészségéről. Igaz, mindent tudott (mivel nem csak hozzám járt), de szerette volna tán tőlem is hallani. Mielőtt elment, azt mondta: „Még egy ilyen bölcs népet, mint mifelénk, nem találsz sehol. Ne válasszatok el engem soha az alnasi földtől.”

Vlagyimir Vasziljevics Szauskin nem is vált el soha Alnas vidékétől. Élete legutolsó nyarán, már nyolcvanhatodik évében járva, nagybetegen is azt kérte, hogy vigyék el Alnasba és ott is halt meg, hazatérte után...